http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Haziran; Cilt: 11/İLBAHAR, Sayı: 42
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: June; Volume: 11/SPRING, Issue: 42
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(8)

Nabi KOBOTARIAN(AZEROGLU)[28]; Rokaiyeh AZIZPOUR[29]

"İRAN TÜRKLERİNİN ŞAHESERİ; ŞİKÂRİ DESTANI" KİTABININ TANITIMI

INTRODUCTION OF THE SHIKARI EPIC BOOKS

ÖZ

Azerbaycan coğrafyası 1828 Türkmençay ve Gülistan muahidelerle Rusya ve İran ülkeleri arasında ikiye ayrılarak edebi ve kültürel yönden iki farklı gelişmeler yaşamışlar. Kuzey Azerbaycan'da Azerbaycan Türkçesinin edebi dilinin gelişmesi devam ettiğinin yanı sıra Güney Azerbaycan'da şifahi edebiyatın yoğunluğunu görmekteyiz. Bu saha son zamanlarda araştırmacıların dikkatini üzerine çekmiş durumdadır.

Şikari Destanı bu bölge aşıklarından derlenip yazıya aktarılan önemli destanlarımızdan biridir. İran sahası Anadolu ve Kafkazlar destanlarına kaynaklık eden bölge olduğundan [30]âşık destanlarının çoğunun kaynağı bu coğrafya olduğu bilinmektedir. Bölgede zengin sözlü edebiyat kültürünün toplanması ve yazılı edebiyata kazandırılması yönünde bilimsel çalışmalar sürmektedir. Bu ürünlerden biri olan Şikari Destanı tarafımızca toplanıp ilk defa 2008 yılında bir sempozyumda tanıtıldı. Destan daha sonra Türk Dil Kurumunun "Türk dünyası destanları derlenmesi ve yazıya aktarılması" projesinde yer alarak 2013 yılında "İran Azerbaycanı Aşık Destanları I Şikari Destanı" Azerbaycan Türkçesinin Tebriz şivesi ve Türkiye Türkçesi şeklinde yayımlandı. 2018 yılında ise Azerbaycan Milli Folklor Enistitüsü tarafından Azerbaycan Türkçesinde kitap şeklini aldı.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Tebriz, Âşık Edebiyatı, Şikâri Destanı.

ABSTRACT

The geography of Azerbaijan was divided into two by Russia and Iran with the agreement of Turkmençay and Gulistan. The development of the literary language of Azerbaijan Turkish continued in North Azerbaijan. In South Azerbaijan we see the intensity of oral literature. This region has attracted the attention of researchers recently.

Şikari Epic is one of the important epics that is compiled and written in this region. The Iranian area was the source of the Anatolian and Kafkazlar epics. Scientific studies are continuing to gather rich oral literary culture in the region and to gain written literature. Şikari Epic, one of these products, was collected by us and introduced for the first time in 2008 at a symposium. İn 2013 TDK "compiling the Turkish world epics and transfer to the article" project with "İran Azerbaycanı Ashik Destanları I Shikari Destani." In 2018, it was published by Azerbaijan National Folklore Institue in Azerbaijan Turkish.

Keywords: *Azerbaijan, Tabriz, Ashık literature, Shikari Epic.*

[28] **Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Niğde/TÜRKİYE; E-posta: nabikobotarain@ohu.edu.tr**
[29] **Niğde Üniversitesi, Avrasya Araştırmalar, Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde/TÜRKİYE; E-posta: azizpurr@gmail.com**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Haziran; Cilt: 11/İLBAHAR, Sayı: 42
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: June; Volume: 11/SPRING, Issue: 42
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Destan söyleme Azerbaycan âşıkları arasında eskiden beri önemli bir gelenektir. Destan bilmeyen âşık âşık sayılmaz. Kırk gün kırk gece veya yedi gün yedi gece süren eski düğünlerde âşıklar bu süreyi destan söylemekle doldurmaktaydılar. Kimi zaman düğünü yürüten âşık destan yerine destan parçalarını dinleyicilere sunmaktadır. Âşıklarda destan bağlamak bir ayrıcalıktır. Destan bağlayan âşık diğer âşıklardan üstün olduğunu ifade eder. Âşık karşılaşmalarında, atışma ve deyişmelerde destan bağlayan âşık diğer âşıklardan destan bağlayıp bağlamadıklarını sorar.

İran Azerbaycanı bölgesinde âşıklar arasında destan söyleme geleneği oldukça önemlidir. Bu bölgede insan hayatının üç önemli evresi olan doğum, evlenme ve ölüm aşamalarında âşıkların izlerini görmemiz mümkün. Kahvehane, sünnet düğünleri ve ad verme törenlerinde âşıklar destan veya destan parçalarını dinleyicilerine anlatmaktadır.

Destanın Özelliği

Dört kuşaktan süre gelen Şikâri Destanı,[31] Azerbaycan Türkçesinin Tebriz şivesiyle anlatılmıştır. Destanda, Dede Korkut hikâyelerinde olduğu gibi nazım ve nesir bir arada kullanılmıştır. 1960 yılarında Âşık Yedullah'ın ağzından kaset kaydına alınmış destan dil bakımından da önemli bir malzeme olarak karşımızdadır.[32] 18 üstat-name, 255 koşma ve 65 mani (bayatı) bulunmaktadır. Destanda kullanılan nazım birimleri (3+4), (4+4), (6+5), (4+4+3) duraklı hece vezni olmuştur. Âşık destana üstat-name ile başlar, yer yer diğer üstat âşıklardan öğütlemeli şiirler (üstat-name) söyler ve destanı duvakkapma ile bitirir.

Şikari destanın mekan tasnifinde otuz dört hayali ve gerçek isim ile karşılaşıyoruz. Şahıs isimleri olarak yüz otuz dört kişi bulunmaktadır.

Şikâri Destanı'nın Özeti:

Eski zamanlarda Rum diyarında Şah-ı Dârâ adlı bir padişah vardı. Onun Erçe ve Şikâri adlı iki oğlu arasında tahta oturma rekabeti bulunmaktaydı. Şah-ı Dârâ, küçük oğlu Şikâri'yi kendinden sonra Şah ilan edince Erçe bunu kabullenemez ve Şikâri'yi bir gezide kuyuda bırakır. Şikâri, Keyvan Sovdager adlı bir tacirin yardımıyla kuyudan kurtulur. Şikâri iyileştikten sonra, âşık kılığında Keyvan Sovdager ile birlikte saraya döner. Kendini tanıtmadan, dünya makamını büyük kardeşi Erçe'ye bırakır ve Keyvan Sovdâger ile birlikte yola koyulur.

Yemen diyarının padişahı Menzer Şah-ı Yemeni, ağırlığınca altın karşılığında Şikari'yi köle olarak satın alır. Şikâri, burada kendini Hudâ-perest adıyla tanıtır. Menzer Şah-ı Yemeni'nin veziri, Hocand Vezir'in kızı Pernâz Hanım, ona âşık olur ve onunla evlenir. Daha sonra Şikâri'nin Pernâz Hanım'dan olan oğlu Cehandar, babasını tılsımdan çıkarmak için yola koyulur. Şikâri, Menzer Şah-ı Yemeni'yi Müslümanlığa davet eder. Menzer Şah-ı Yemeni kelimeişahadet getirir ve Müslüman olur. Yemen halkı da toplu şekilde Müslüman olur ve ülkenin her tarafına İslam bayrağı asılır, kiliseler camiye dönüştürülür. Kırk Haramiler'in Şikâri'ye katılmasıyla Şikâri'nin ordusu, daha da güçlenir.

Şam hükümdarı Serheng-i Şâmi, Menzer Şah-ı Yemeni'nin kızı Simizar'ı isteyince aralarında anlaşmazlık çıkar. Şikâri, Serheng-i Şâmi'nin pehlivanı Kuh-peyker'i savaşta öldürür. Böylelikle Simzâr'ın gönlünde taht kurar ve onunla evlenir. Şikâri, yarı dev yarı adam şeklinde olan Serheng-i Şâmi ile karşılaşmak için Şam'a asker yürütür. Serheng-i Şâmi, sihir ve olağanüstü gücüyle Şikari'nin ordusu karşısında üstünlük sağlar, Simizar'ı kaçırıp bir kuyuda hapseder. Şikâri onu kurtarmak için ateş yakmaz, su boğmaz, kılıç kesmez özelliği olan Ergevan Şah ile karşılaşır ve Hızır Peygamberin yardımıyla onun olağanüstü güçlerini yener ve savaşta öldürür.

---

[31] Âşık Yedullah'ın belirtiğine göre Şikâri Destanı'ni dört üstat âşık neslinden aktarılmıştır. Âşık Yedullah destanı üstadı Âşık Hac Ali İsperanlı, o da üstadı Âşık Elesger Gümüşkemer ve o da üstadı Âşık Semed Çakırlı'dan öğrenmiştir.

[32] TDK nın 2008 yılındaki VI. Uluslararası Türk Dil Kurultayında "Bir Dil Malzemesi Olarak Şikari Destanı" adlı bildirimizde bu destanda yer alan arkaik sözcğkler üzerinde durulmuştur. VI. Türk Dil Kurultayı Bildiri kitabı, III. Cilt s:2825-2835, TDK yayınları.

Araplar Şahı'nın kızı Hurşid Bânu, nikap yüzünde bir savaşçı şeklinde onun karşısına çıkar. Şikâri, onunla güreş yapar ve onu yener. Hurşid Bânu, kendisini yenen pehlivan ile evleneceğine yemin ettiğini söyler ve onunla evlenir. Şikâri'nin Hurşid Bânu'dan, Cihangir adlı oğlu olur. Cihangir, on sekiz yaşına bastığında babası Şikâri'yi hapisten çıkması için Gülistan-ı Erem'e asker yürütür. Serheng-i Şâmi, Şikâri'yi yakalamak için Müslümanlığı kabul ettiğini söyler ve onu yanına çağırır. İçeceğine bayıltıcı ilaç koyup onu hapse atar. On sekiz yıl hapiste kalan Şikâri'yi oğulları Cihangir, Cihandar ve Cihanbehş kurtarmaya gelirler.

Destan, Cihangir, Cihandâr ve Cihanbahş'in yolları üzerinde uğradıkları yerlerin halkını Müslüman yapma maceralarıyla devam eder. Cihangir yolda üzerinde Hilâliye kentinde Zühhak Padişahını Müslümanlığa davet eder ve her tarafa İslam bayrağını asar. Gülbâr Vilâyeti'ne vardığında, Kaf Dağ'ında yaşayan ve Gülbâr Vilâyeti'nin padişahı, Şah-ı Şücâ'nın kızı Goncaleb'i isteyen, Ekvan Dev'i yener. Goncaleb, ona âşık olur ve onunla evlenir. Cihangir, Goncaleb ile birlikte Şikâri'yi kurtarmak için yola devam eder.

Diğer taraftan Cehandâr, annesi Hurşid Bânu'dan babasının Şikâri olduğunu öğrenince onu Serheng-i Şâmi'nin hapsinden kurtarmak için babasının ona özel yetiştirdiği at ile yola koyulur. Cihandar da uğradığı şehirlerde haksızlıklara karşı mücadelesini sürdürür. Uğradığı yerlerin halkını adalete ve Müslüman olmaya davet eder, İslam bayrağını geçtiği yerlerde diker.

Serheng-i Şâmi'nin kızı Nazik-beden, Keyvan Pehlivan ve onların yardımına gelen Cihangir ile birlikte bir plan hazırlayarak Şikâri'yi Serheng-i Şâmi'nin hapishanesinden kaçırırlar. Şikâri daha sonra Serheng-i Şâmi'nin başkenti olan Gülistan-ı Erem'i fethetmek için askerlerini bir araya toplar. Serheng-i Şâmi'den sonra Serefrâz Şah, Şikâri'yle karşı karşıya gelir. Serefrâz Şah'ın yardımına gelen Şah-ı Gûlân ile Şikâri arasında savaş başlar. Şah-ı Gûlân, Şikâri'yi yenemeyince onu sihir gücüyle Heyhat adında tılsımlı bir yere götürür.

Şemkur Eyyar ve Cihangir, Şikâri'yi Heyhat tılsımından kurtarmak için Tavus'un yanına gitmek için yola koyulurlar. Tavus onlardan tılsım ağacında yaşayan Simurg'un ayağından tutunarak tılsım olmuş yere gideceklerini söyler. Daha sonra onları kartal şekline dönüştürür. Şütür-ser Dev'in yardımıyla Şah-ı Gûlân'ı öldürerek Şikâri'yi tılsımdan çıkarırlar. Serefrâz Şah, İfrit-i Büzürg'ü yardıma çağırsa da, Şikâri tılsımdan kurtulup kartal şeklinde savaş meydanına iner ve İfrit-i Büzürg'ü öldürür. Cihangir ve Cihanbahş yardımıyla Gülistan-ı Erem'i ele geçirirler. İslam bayrağını oraya da dikerler. Şikâri ve yanındakiler, Gülistan-ı Erem'in saltanatını Keyvan Pehlivan'a bırakırlar. Cihangir, Cihandar ve Cihanbahş babaları Şikâri gibi gittikleri her tarafata adaletsizliğe karşı savaşırlar.

Fireng padişahları, Gülistan-i Erem'in Şikâri'nin elinde olduğunu öğrenince olağanüstü güçler ile Gülistan-ı Erem'e saldırırlar. Ancak Şikâri ve yandaşlarına Hızır Peygamber sihirleri nasıl yok edeceğini öğretir. Böylelikle bu girişimler sonuçsuz kalır. Sonraki savaşlarda Cihandar, Zerdân'ı ve Şirzâd-ı Tig-zen de Elâve Şah'ı, Hızır Peygamberin yardımıyla ortadan kaldırır.

Şikâri ve arkadaşlarının Elave Şah (devlerin padişahı) ve Serefraz Şah (perilerin padişahı) arasındaki kavganın ortasında kalması, onların yine Serefraz Şah'ın elinde olan Simizar Hanım'ı kurtarmak için devlerin yardım etmesi ve devlerin yardımıyla Gülistan-ı Erem'i korumaları, destanın ilginç bölümlerindendir.

Şâhruh Şah'ın kızı Nur'ul-eyn'in Ekvân Dev'in anası tarafından kaçırılması ve Şikâri'nin onu kurtarması için Ugar ile savaşa gitmesi ve Hızır Peygamberin Şikâri'ye yardımları destanın diğer olaylarındandır.

Şikâri, olağanüstü güçlerle savaşında tılsıma düşer ve Heft Kule-yi Kaf'a götürülür. Böylelikle, Cihangir, Cihanbahş ve Cihandâr'ın Şikâri'yi kurtarma çabaları ve onu tılsımdan çıkarma maceraları başlar. Onlar Şikâri'yi kurtarmak için yedi tılsımdan geçerler. Her tılsımdan geçmek için özel güçlere sahip olmaları gerekmektedir. Yedi denizin üzerinden kuşların yardımıyla uçtuktan sonra büyük büyücüyü öldürüp Şikâri'yi tılsımdan çıkarırlar.

Şikâri, olayların sonunda ülkesi Dârâ Vilâyeti'ne dönmeğe karar verir. Askerleriyle birlikte Dârâ Vilâyeti'nin yakınlarında çadırlarını dikerler. Kardeşi Erçe'ye kendini tanıtmadan yıllar önce yaptığı suçu ona hatırlatır ve savaşa davet eder. Savaşta kardeşi Erçe'yi öldürmez. Şehre girer ve saltanat tahtını ele geçirir. Kendini kız kardeşi Sünbüle'ye tanıtır ve tekrar saltanat tahtını kardeşi Erçe'ye bağışlar.

Destanın son bölümlerinde Şikâri, Hindistan'a asker yürütür. Hindistan Padişahı Şikâri'nin adını duyduğunda Müslümanlığı kabul eder ve halkı da onunla beraber Müslüman olur. Şikâri uzun ömrünün geri kalanını ibadetle geçirir.

Şikari Destanı'nın Önemi

Âşıklık geleneğinin yoğun yaşadığı dönemlerde destan bilmeyen âşık, âşık sayılmazdı. Bu gün bile destancı âşıklar kavramı destan bağlayan ve iyi destan söyleyen âşıklara verilmektedir. Âşıklar düğünler, sünnet törenlerinde ve âşık kahvehanelerinde hikâyelerini anlatarak kültür elçiliği görevini başarıyla yürütmrktrdirler. Tebriz, Urumiye, Zengan, Erdebil gibi büyük kentlerin yanı sıra köylerde, kasabalarda âşıklar kahvehaneleri bu geleneği sürdürmektedirler.

Tebriz âşıklarının dilinde arı Türkçeyi bulmak mümkündür. Âşıklar, Türkçenin yapısına uygun şiirlerin yanı sıra düz anlatımlarında da Türkçenin sözdizimine uygun bir anlatıma sahipler. Bu ifalarda mitolojik anlatım ve arkaik sözcüklere rastlamak mümkündür.[33] (Kobotarian, 2015: 151). Şikari Destanı bu yönüyle İran Türklerinin milli benlik ve dillerini korumakta önemli bir işlev yürütmüştür. Türk dili (Azerbaycan Türkçesi) İran'da yasak dönemleri tecrübe etmiştir. Geçmiş dönemlerde Türkçe kitap çıkarmak bir yana dursun devlet dairelerinde ve okullarında bu dilin kullanımının yasak olduğu dönemleri yaşayan halk, sözlü kültür geleneğini başyapıt sayılan Şikari Destanı ile sürdürmüştür.

İran sahasında Türk dilinin yazıp okumasının yasak olduğu dönemlerde Şehriyar'ın "Haydar Baba'ya Selam" menzumesi kadar önem arz eden Şikâri Destanı sözlü geleneğin devamı konusunda önemli bir eser olarak değerlendirebiliriz. Âşıkların kullandıkları duru, arı ve akıcı Türkçe (Azerbaycan Türkçesi) İran coğrafyasında Türkçenin devamı ve yayılmasının sürdürülmesi konusunda önemli bir işlevi olmuştur.

SONUÇ

Tebriz âşıklarının anlattığı Şikâri Destanı, konusu bakımından kahramanlık destanlar sınıfında yer almaktadır. İster konu ister içerik açısından İran Türklerinin âşıklık geleneğinde önemli bir yere sahip olan bu destan, Türkçenin İran'da yasak olduğu dönemlerde önemli bir işlev yürütmüştür. Destan 1960lı yıllarda kasete alınsa da birçok arkaik sözcük içerdiğini görmekteyiz. Manas Destanı ile kıyaslanabilecek Şikâri Destanı bir bakıma İran'da Türklerin varlık mücadelesini, İran coğrafyasında köklü bir yerleşik hayata sahip olduklarının ispatı niteliğindedir.

Destanın ana kahramanı Şikâri, olağanüstü özelliklere sahip kahraman âşıktır. Hızır Peygamber tılsımları aşmak için ona yardım eder. Bu destanın Dede Korkut hikâyeleriyle benzer yönleri dikkat çekiçidir; Destanın genel konusu Şikâri ve oğulları Cihangir, Cihandâr ve Cihanbahş'ın Müslümanlığı yayması olmuştur. Şikâri ve oğulları fethettikleri yerlerde İslam bayrağını diker, kiliseleri camiye cevirler. Kahraman birçok yerde savaştan önce abdest alıp alnını yere koyup iki rekât namaz kılmaktadır. Şikâri Destanı, yıllar önce kayda alınsa da destanda bugün bile kullanılmayan sözcüklere rastlamaktayız. Bu yönden destan önemli bir dil malzemesi olarak elimizde bulunmaktadır. Şikâri Destanı, yüksek lisans tezimizin bir bölümü olarak Türkiye Türkçesine çevrilmiştir.[34] Bu destan daha çok yönlerden incelenmeye tabi tutulabilir.

KAYNAKÇA

Sözlü Kaynaklar:

1. Âşık Yedullah Eyvazpur, (Şikâri Destanı'nı derlediğimiz âşık) yaş 81, Tebriz/İlıhçı'da (03.15.1995), (11.02.1999), (11.05.2007) ve diğer görüşmelerimizde kayda alınmıştır.

2. Âşık Hesen İskenderi, yaş 67, Tebriz. (19.04.1997) ve (10.04.1997) ve diğer görğşmelerimizde Kö

[33] Tebriz aşıklarını kullandığı "Ölürem Ay Budun" ifadesi "İran'da Türkçe" çalıştayında ele alınarak bu kalıbın budun sözcüğünün kalıp şeklinde günümüze yetiştiği belirtilmiştir (İran'da Türkçe Çalıştayı, 15-16 Haziran 2010, Orient İnstitut- Bilkent Üniversitesi - Karadeniz Araştırmalar Merkezi , İstanbul)

[34] Nabi Kobotarian, "Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı", Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2009.

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Haziran; Cilt: 11/İLBAHAR, Sayı: 42
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: June; Volume: 11/SPRING, Issue: 42
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

3. Âşık Hesen Gaffari, (vefat etmiştir), (08.04.1997), (09.04.1997) ve (10.04.1997) yıllarında görüşmelerimizde derlediğimiz Tufarganlı Abbas ile Gülgez Destanı.

4. Dr. Hüseyin Feyzullahi Vehid, yaş: 60, Tebriz'de (11.05.1015) ve diğer görüşmelerimizde düşüncelerinden yararlanmıştır.

5. Prof. Dr. Meherrem Kasımlı, yaş: 57, (11.25.2007) ve (1.5.2013) tarihli görüşmelerimizde kayda alınmıştır.

6. Gözel Banu Abbasi, yaş: 90, Tebriz'de (11.07.1995) ve diğer görüşmelerimizde kayda alınmıştır.

Yazılı Kaynaklar:

7. ARAN, M. Sanan (1963), "Azerbaycan" Türk Kültürü Dergisi, 8. sy. 55-59. s. TKAE. Ankara.

8. ATSIZ, H. Nihal (1969), "Makaleler I. İran Türkleri", İrfan Yayınları, İstanbul.

9. BAŞGÖZ, İ. (1970), "İran Azerbaycan'ında Hikâye Anlatma Geleneği" Journal Of America Folklor. 330. sy. 391-405 s.

10. CAFEROĞLU, A. - AKPINAR, Y. (1976), Türk Dünyası El Kitabı IV, Azerbaycan Türkleri Edebiyatı. Ankara.

11. KOBOTARİAN, N. (2007), Âşık Yedullah ve Şikâri Destanı, "II وارلیق آذربایجان عآشیق ادبیاتی", *Varlık*, Tahran. 146. sy. 41-49. s. Kültürel Türkçe-Farsça Süreli Yayın

12. KOBOTARİAN, N. (2013a), *Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Adana: Karahan.

13. KOBOTARİAN, N. (2013b), *İran Azerbaycanı Âşık Destanları I, Şikâri Destanı*, Ankara: TDK yayınları.

14. REİCHL, K. (2002), Türk boylarının destanları, Çeviren Metin Ekici, TDK yayınları, Ankara.